

## **Лекція 7.**

### **Теоретичні засади виховання особистості.**

1. Виховання. Мета та завдання виховання особистості
2. Принципи виховання особистості. Самовиховання
3. Види та методи виховання особистості

#### **1. Виховання. Мета та завдання виховання особистості**

Особистість – соціально-психологічна сутність людини, яка формується в результаті засвоєння індивідом суспільних форм свідомості і поведінки, суспільно-історичного досвіду людства. Особистістю ми стаємо під впливом суспільства, навчання, взаємодії, спілкування, виховання.

Виховання – процес формування, розвитку особистості, який включає у себе як цілеспрямований вплив ззовні, так і самовиховання.

Мета виховання – розвиток, актуалізація духовності особистості, її соціальної, професійної, комунікативної та інших компетентностей на основі самотворчості (самопізнання, самовизначення, самовиховання, самовдосконалення, самоактуалізації) особистості.

Основні завдання виховання:

- розвиток, актуалізація духовності особистості як сутності, смислу людського буття;
- створення умов для самотворчості, самореалізації, самоактуалізації особистості, розвитку її духовності, індивідуальних здібностей і талантів, соціальної, професійної, комунікативної та інших компетентностей;
- формування потреби внутрішньої і зовнішньої свободи особистості як визначальної умови її самотворчості, духовного розвитку та самореалізації особистості загалом;
- розвиток критичності особистості як здатності критично ставитися до авторитетів, ідей, поглядів; уміння порівнювати, аналізувати, оцінювати відповідні ідеї, погляди і на основі цього виробляти власну точку зору, власну позицію;
- здатність на основі свободи, самотворчості, критичності, комунікативної компетентності формувати, відстоювати і реалізовувати власні ідеї, цінності; розвиток високої самооцінки, почуття власної гідності, подолання почуття страху у відстоюванні ідей, цінностей;
- розвиток психологічної культури особистості як важливої умови самореалізації особистості, формування соціальної, професійної, комунікативної та інших компетентностей, розвиток духовності особистості;
- виховання вольових аспектів особистості як визначального фактору актуалізації і об'єктивації духовності, процесу набуття і реалізації відповідних компетентностей, самореалізації особистості загалом;
- формування світоглядної позиції особистості, виховання потреби в пізнанні та необхідності пошуку і визначення смислових, ціннісних аспектів людського буття;

- розвиток моральної культури особистості, внутрішньої потреби усвідомлення і актуалізації моральних ідей добра, істини, справедливості, честі, гідності, поваги, відповідальності тощо;
- розвиток високої художньо-естетичної культури особистості;
- формування національної свідомості, любові до свого народу, рідної землі, готовності її захищати;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури й історії рідного народу;
- формування високої мовленнєвої культури;
- формування екологічної культури і гармонії відносин людини з природою;
- забезпечення фізичного розвитку молодого покоління, охорона і зміцнення його здоров'я;
- розвиток соціальної компетентності, яка спрямована на самореалізацію людини в різних соціальних групах та відповідних соціальних умовах (ринкові відносини, конфліктні ситуації тощо);
- розвиток професійної компетентності, процес якої розгортається від виховання потреби та уміння оволодіти знаннями на різних етапах пізнавальної діяльності дитини (садочок, школа, вища школа та ін.) до набуття професійних знань і реалізації себе у відповідній сфері професійної діяльності;
- розвиток комунікативної компетентності як формування умінь комунікації у міжособистісних відносинах та відповідних соціальних групах як важливого чинника самореалізації.
- процес виховання – це взаємодія цілеспрямованого зовнішнього педагогічного впливу і самовиховання особистості.

Процес виховання має свої особливості. Він завжди носить цілеспрямований характер; є багатофакторним (впливають родина, середовище, громадськість, виховні установи); тривалим і безперервним, комплексним. Для виховного процесу характерна віддаленість результатів від моменту безпосереднього виховного впливу, а також неоднаковість результатів виховання, що пов'язано з індивідуальними відмінностями вихованців.

Виховання здійснюється двома універсальними шляхами: засобом духовного впливу і включенням людини в різні види діяльності, що дає їй можливість засвоїти соціальний досвід, спрямований на формування гуманістичних міжособистісних і суспільних відносин у реально існуючих або спеціально створених умовах.

## **2. Принципи виховання особистості. Самовиховання**

Принципи виховання – керівні положення, які відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту, організації і методів виховного впливу.

Суспільна спрямованість виховання – виховна діяльність має спонукати вихованців до участі в житті суспільства вже під час навчання. Важливими

аспектами цього принципу є необхідність формування у вихованців національної свідомості, любові до свого народу, його традицій, історії, культури.

Зв'язок виховання з життям – виховання повинно мати зв'язок з можливими умовами і вимогами подальшого життя людини, що буде сприяти її адаптації, самореалізації у відповідних життєвих умовах. Складовими такого виховання є розвиток духовності особистості, соціальної, психологічної, комунікативної, професійної компетентностей.

Виховання у праці – передбачає усвідомлення вихованцями того, що праця – єдине джерело задоволення матеріальних і духовних потреб людини, фактор всебічного розвитку, самоактуалізації особистості.

Опора на позитивне у вихованні – виховання передбачає опору вихователя на хороше в людині, його довіру до здорових намірів і прагнень вихованця. Зосередження тільки на негативних рисах характеру і поведінки дитини заважає формуванню позитивних рис особистості, адже лише дорікання вихованцю за недоліки, бачення в ньому тільки негативного створює у нього однобоке уявлення про себе, про свої людські якості, впливає на людську гідність.

Гуманізація виховання – передбачає створення умов для розвитку кращих якостей людини, сприяє вихованню гуманної особистості. Важливими аспектами гуманізації виховання є гуманізація взаємин між вихователем і вихованцем, повага до особистості вихованця, розуміння його запитів, інтересів, довіра до нього.

Особистісно орієнтований підхід у вихованні – передбачає ставлення вихователя до вихованця як до особистості, допомогу вихованцеві у самоусвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, становленні самосвідомості, самореалізації і самоствердженні. Важливим аспектом особистісно орієнтованого виховання є реалізація принципів педагогіки співробітництва.

Виховання через самовиховання – спрямованість виховного процесу, результатом якого повинно бути усвідомлення вихованцем необхідності самовиховання як головного фактора розвитку, реалізації особистості, а також систематичної і цілеспрямованої діяльності людини орієнтованої на формування і розвиток позитивних якостей, на її самореалізацію, самоактуалізацію.

Єдність та цілісність виховного процесу – досягнення виховної мети є наслідком єдності педагогічних вимог закладу освіти, сім'ї, громадськості, направлених на оптимальне поєднання всіх принципів виховання з огляду на умови, в яких відбувається виховний процес. Важливо також забезпечити гармонічну взаємодію загальнолюдських і національних (народність, природовідповідність, культуровідповідність) принципів виховання.

Важливим фактором розвитку і формування особистості є самовиховання.

Самовиховання – свідома, цілеспрямована та самостійна діяльність особистості, що виникає в результаті її взаємодії з середовищем і впливає на її розвиток та вдосконалення.

Активізація самовиховання прискорює процеси переходу зовнішніх вимог до особистості у внутрішні регулятори її поведінки та діяльності. Специфічною особливістю цього фактора є те, що самовиховання – це свідома діяльність

людини, спрямована на вдосконалення самої себе, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних. У зв'язку з цим самовиховання виступає як найкраща форма виявлення індивідуальних особливостей людини, шлях розвитку її індивідуальності.

Самовиховання поєднане з вихованням. Воно не тільки залежить від нього, не тільки є його продуктом, але й само впливає на цей процес. Успіхи виховання значною мірою залежать від організації самовиховання. Тому справедливо було б сказати: тільки те виховання добре, яке переходить у самовиховання.

Самовиховання має величезні потенційні можливості у розвитку та формуванні особистості, оскільки є проявом її внутрішньої активності. Підтвердженням цьому є життя видатних людей. Самовиховання допомагає повніше розкрити і реалізувати резерви людського організму, які досить важко зразу пізнати. Все це дає підстави розглядати самовиховання як важливий фактор розвитку і формування особистості.

Основні поняття і ключові слова: принципи виховання, самовиховання.

### **3. Види та методи виховання особистості.**

#### Види виховання

Фізичне виховання сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню продуктивності навчання, формує елементи фізичної культури, що служить показником фізичного, психічного і соціального благополуччя людини, оскільки є результатом комплексного впливу соціальних, екологічних, медичних і психо-емоційних факторів. Основні задачі фізичного виховання: зміцнення і загартовування організму; сприяння правильному фізичному розвитку і підвищенню працездатності організму, виховання волі, сміливості, дисциплінованості, почуття дружби і товариства, навичок культурної поведінки й ін.

Екологічне виховання передбачає формування в людини уважного ставлення до проблем навколишнього середовища, дбайливого – до природи, історичних пам'яток, необхідності їх збереження. Турбота про природні багатства, бережливе використання природних ресурсів – найважливіші задачі екологічного виховання, тому майбутній фахівець як безпосередній учасник науково-технічного прогресу повинен бути помітною фігурою в природозбережувальній роботі; розвивати свою екологічну культуру; формувати навички прийняття екологічно грамотних управлінських рішень і ін.

Правове виховання спрямоване на формування високої правової культури особистості, підвищення рівня її правосвідомості. Правове виховання вирішує ряд задач: розширення запасу правових знань, формування стійких морально-правових ціннісних орієнтацій, глибокої переконаності в необхідності виконання вимог законодавства, поваги і суворого дотримання законів України. Правове виховання прищеплює непримиренність до будь-яких порушень законності, готовність брати участь в охороні правопорядку.

Економічне виховання передбачає вирішення таких задач, як розвиток економічного мислення особистості для правильного розуміння дії законів і явищ економічного життя; формування глибокого розуміння процесів

суспільного розвитку, розуміння ролі праці і свого місця в трудовому процесі; виховання дбайливого ставлення до державної власності, особливо в сьогоднішніх ринкових відносинах; вироблення умінь, що дадуть можливість брати активну участь в економічній діяльності та виробництві. Умовою економічного виховання є формування економічного мислення, критеріями оцінки рівня якого є глибина економічних знань, уміння проникати в суть процесів і подій, що відбуваються, бачити як виникають проблеми і шляхи їхнього рішення.

Моральне виховання передбачає формування у вихованців моральної свідомості, стійких моральних якостей; моральних потреб на основі засвоєння норм і принципів суспільної моралі; розвиток почуття патріотизму; вироблення умінь співпереживати оточуючим, співчувати іншим людям через розвиток почуття поваги до них, шанобливого ставлення до старших, слабших.

Розумове виховання вирішує такі задачі: озброєння вихованців запасом знань, що відповідають соціально-економічному розвитку суспільства; формування основ наукового світогляду, розвитку інтелекту і пізнавальних здібностей, культури розумової праці.

#### Основні методи виховання

Виховання як цілеспрямований процес здійснюється певними шляхами або методами.

Методи виховання – шляхи досягнення оптимальних педагогічних результатів відповідно до поставлених виховних цілей.

Сучасні педагоги виділили кілька груп методів, поклавши в їх основу цілісну структуру діяльності, що включає усвідомлення процесу діяльності, її організації, стимулювання; контроль і аналіз результатів.

1. Методи формування свідомості особистості – передбачають вплив на свідомість, почуття і волю з метою формування поглядів і переконань. До них належать переконання і особистий приклад.

Переконання – передбачає вплив на свідомість, почуття, волю особистості. Основними формами впливу є бесіди, лекції, диспути, зустрічі, конференції.

Особистий приклад – цілеспрямований і систематичний вплив вихователя на вихованців силою особистого прикладу, а також усіма видами позитивних прикладів діяльності інших людей як зразків для наслідування, ідеалу в житті.

2. Методи організації і формування досвіду суспільної поведінки – передбачають організацію діяльності вихованців та формування досвіду суспільної поведінки. До них належать педагогічна вимога, громадська думка, вправління, привчання, доручення, створення виховних ситуацій.

Педагогічна вимога – педагогічний вплив на свідомість вихованця з метою спонукати його до позитивної діяльності або гальмувати його дії та вчинки, що мають негативний характер. Педагогічна вимога може бути сформульована прямо – характеризується такими ознаками, як інструктивність, рішучість і виявляється у вигляді вказівок, можливо, наказів і – опосередковано – спирається на сформованість у вихованців мети, переконань і виявляється у виді прохання, ради, натяку. Вимога не тільки впливає на свідомість, вона активізує волю

якості, перебудовує мотиваційну і почуттєву сферу діяльності в позитивному напрямі, сприяє формуванню позитивних навичок поведінки.

Громадська думка – як метод виховання за своєю суттю є колективною вимогою. За допомогою громадської думки людину можна переконати в хибності поглядів чи в неналежній поведінці. Людина бачить, як реагують товариші, колеги на ті чи інші погляди, поведінку, діяльність людей і починає прислухатися до громадської думки.

Привчання – організація планомірного і регулярного виконання вихованцями певних дій з метою їхнього переходу у форми суспільної поведінки.

Доручення – має своєю метою вправлення людини в позитивних діях і вчинках.

Створення виховних ситуацій – спеціально організовані педагогічні умови для формування в учнів позитивної поведінки та подолання недоліків. Виховні ситуації сприяють формуванню в учнів здатності уявляти себе на місці іншої людини, приймати найбільш доцільні рішення. В педагогіці визначають такі педагогічні ситуації: вербальні (наведення афористичних висловів, розповіді із моральною проблематикою, казкові сюжети і реальні події), уявні (створення учневі умов для аналізу ним своєї поведінки, оцінки певної події), конфліктні (в їх основі гострі моменти, психологічні зриви, потрясіння), ситуації-задачі, ситуації-вправи (обговорення проблем ігрової ситуації).

1. Методи стимулювання діяльності і поведінки – покликані регулювати, корегувати і стимулювати діяльність та поведінку вихованців. До них належать змагання, заохочення і покарання.

Змагання – постаючи як конкуренція, боротьба є рушійною силою розвитку, ствердження особистості, забезпечує випробування людиною своїх здібностей, відчуття товариської взаємодопомоги, сприяє розвитку нахилів, духовних якостей людини.

Заохочення – в основі його схвалення, позитивна оцінка дій і вчинків з метою спонукання вихованців до їх повторення. Полягає в тому, що відчуття задоволення, радості, зумовлені громадським визнанням зусиль, старань, досягнень, зміцнюють впевненість у своїх силах, викликає приплив енергії, піднесений настрій, готовність до роботи, забезпечує добре самопочуття.

Покарання – в його основі засудження дій і вчинків, що суперечать нормам суспільної поведінки, з метою їх припинення, запобігання в майбутньому. Покарання корегує поведінку людини, але його використання вимагає педагогічного такту і відповідної майстерності. Варто зазначити, що у вихованні в більшості ситуацій кращий результат дає переважне застосування заохочень з дуже обдуманим та обережним використанням покарань.

4. Методи самовиховання – спрямовані на систематичну і цілеспрямовану діяльність особистості з удосконалення її позитивних якостей та подолання негативних. До методів самовиховання належать самопізнання, самоствавлення, саморегуляція.

Самопізнання – процес відкриття себе, пізнання свого внутрішнього світу, сильних і слабких проявів своєї особистості.

Самоставлення – ставлення людини до себе, яке виражається в самоповазі. Самоповага – це особисте оцінне судження, виражене в позитивному ставленні до себе. Вона формується на основі усвідомлення особистістю своїх чеснот, результатів діяльності, ставлення оточуючих і виявляється в самооцінці. Від самооцінки залежать взаємини людини з її оточенням, її самокритичність, самовимогливість, ставлення до своїх успіхів і невдач. Вона впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особистості.

Саморегуляція – здатність людини керувати собою на основі сприймання й усвідомлення актів своєї поведінки та психічних процесів. В педагогіці визначають прийоми саморегуляції: самопідбадьорення, самосхвалення, самонаказ, самовладання, самообмеження, самонавіювання, самостимулювання, самоконтроль.